

ZPRÁVA O NÁLEZU RANĚ GOTICKÉHO PORTÁLU V KOSTELE VŠECH SVATÝCH V OLEŠCE

Miroslav Kovář
Vojtěch Vaněk

Zpráva o nálezu je věnována novému objevu neznámého portálu pravděpodobně druhotně osazeného v sakristii kostela Věch svatých v Olešce (okres Kolín), který byl vytesán patrně ve třetí třetině 13. století, nebo na počátku následujícího věku.

Klíčová slova: gotická architektura – portály – vesnické kostely – osídlení

A Report on the Discovery of the Early Gothic Portal in All Saints Church in Oleška

The report deals with the new discovery of an unknown portal that was probably secondarily set in the sacristy of All Saints Church in Oleška (Kolín region). It was probably chiselled out in the last third of the 13th century or at the beginning of the 14th century.

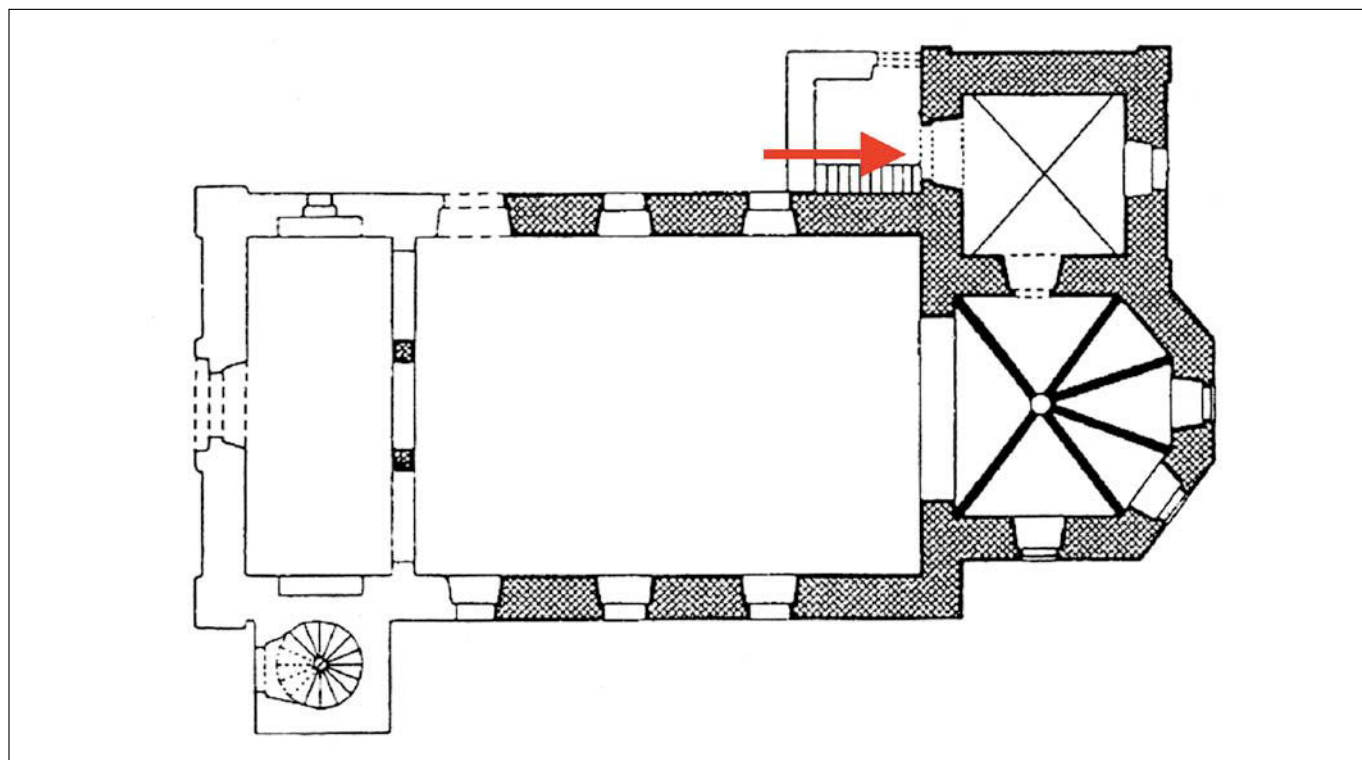
Keywords: Gothic architecture – portals – village churches – settlement

O tom, že i známé objekty mohou přinést mnohá překvapení, není třeba pochybovat. Na tomto místě je prezentován nový objev dosud neznámého středověkého portálu, který byl učiněn náhodně v květnu roku 2020. Předložená zpráva chce především upozornit na zajímavý detail, který je třeba pietně respektovat při budoucí opravě kostela. V průběhu rekonstrukce budou jistě upřesněny stavební vývoj kostela a poměr nalezeného portálu k němu.

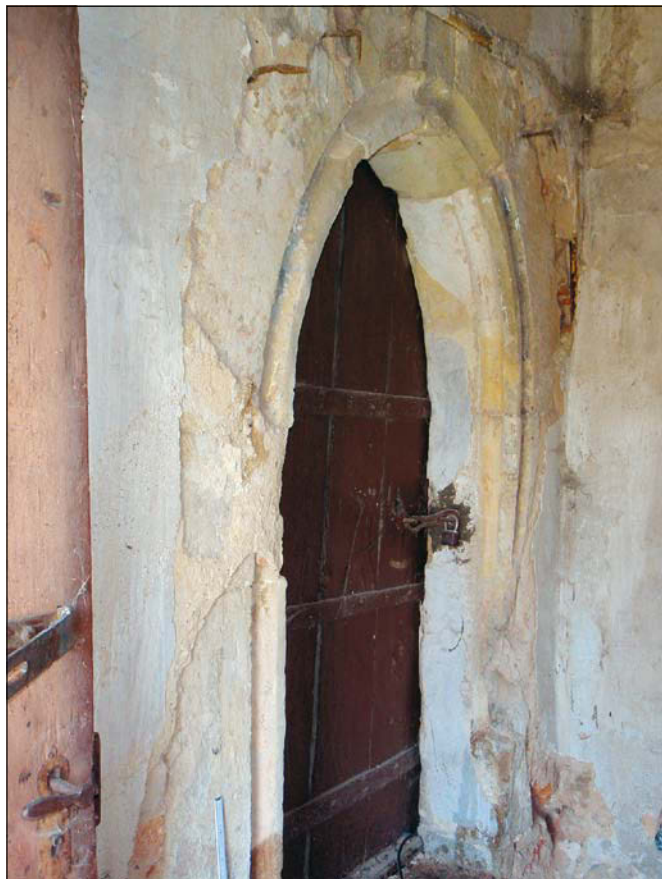
Portál byl zjištěn v západní zdi sakristie kostela Věch svatých v Olešce (okres Kolín). Na východní straně jej zakrývalo dřevěné křídlo a na západní recentní deska, která byla nedbale ukotvena. Kostel se nezachoval v původní podobě, kdy sestával z obdélné lodi, která byla následně prodloužena v roce 1888,

polygonálně zakončeného presbytáře a snad dodatečné, avšak zřejmě středověké sakristie po severní straně chóru, jejíž stávající vzhled je však výsledkem renesančních a novodobých úprav. Do sakristie vede z prostoru chóru renesanční portálek a nad její konstrukcí je vztyčena věž, zvýšená v roce 1899.¹⁾

Kostel není, jak již bylo uvedeno, v literatuře neznámý. Zaměřil jej a popsal již A. Podlaha, který se rovněž stručně zabýval jeho dějinami.²⁾ Připomenut je stručně i v novější literatuře,³⁾ na několika místech jej zmínil též D. Líbal, který jej charakterizoval jako stavbu ze třetí čtvrtiny 13. století, respektive ze sklonku vlády Přemysla Otakara II.⁴⁾ Novější literatura datuje výstavbu kostela do pozdních let vlády krále Přemysla Otakara II. a význam objektu spatřuje v časném uplatnění

Obr. 1: Oleška (okres Kolín), kostel Věch svatých. Půdorys kostela s vyznačením polohy portálu (podle V. Rišlink – L. Jouza – J. Valentová, o. c. v pozn. 5, s. 35; upravil M. Kovář).

Obr. 2: Oleška, kostel Věch svatých. Celkový pohled na portál od západu (všechny snímky M. Kovář).

Obr. 3: Oleška, kostel Věch svatých. Detail levé trnože portálu.

polygonálního závěru ve vesnickém sakrálním stavitelství ve středních Čechách.⁵⁾ Zmíněný odkrytý portál však literatura dosud nezmiňuje.

Obec Oleška leží v nadmořské výšce 370 m ve sníženině pod prameništěm Nučického potoka. Tuto polohu a její okolí můžeme charakterizovat jako východní část bývalého královského hvozdu na Černokostecku, který byl kolonizován v průběhu 13. století. Zejména západní části Černokostecka se dostalo intenzivní pozornosti z hlediska archeologie a dějin osídlení, a to především při studiu zaniklých středověkých osad.⁶⁾ Jako důležitý pramen pro poznání dějin osídlení v regionu jsou vnímány rovněž středověké kostely, z nichž byly sledovány především stavby v Aldašíně a Kozojedech.⁷⁾ Samotná

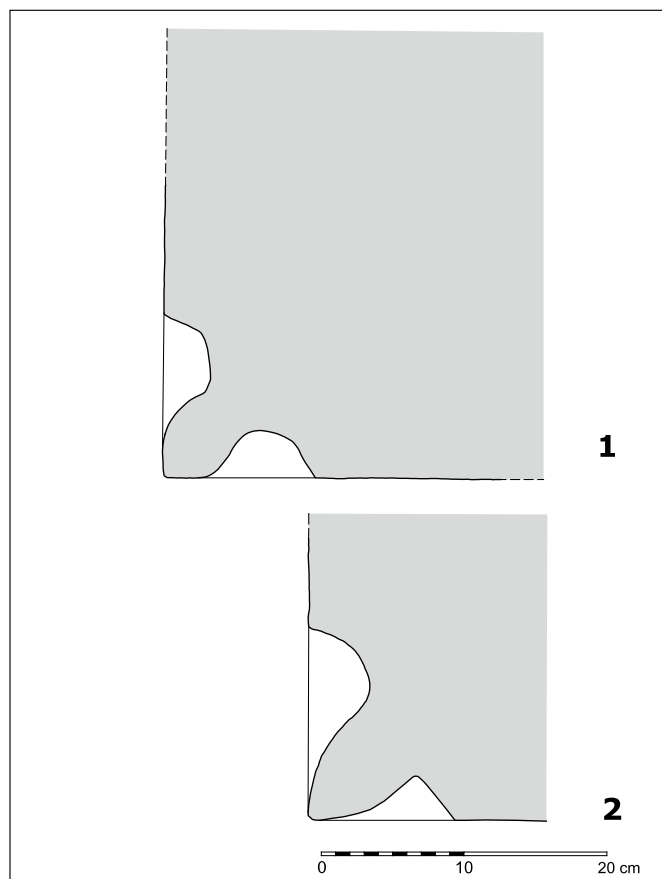
Oleška je doložena v písemných pramenech sice až od druhé poloviny 14. století v poměrně komplikovaných majetkoprávních souvislostech, její sídelně historický kontext však ukazuje, že také tato ves původně náležela ke královské doméně na Černokostecku.

Oleška je poprvé zmíněna k roku 1352 v nejstarším dochovaném rejstříku papežského desátku, který zároveň dokládá, že již tehdy zde stál farní kostel.⁸⁾ Fara v Olešce odváděla papežský desátek ve výši 18 grošů ročně, shodně jako zmíněné kostely v Aldašíně a Kozojedech nebo v Kostelci nad Černými lesy.⁹⁾ V témže prameni je zdejší kostel uveden k roku 1384 jako vyhořelý. Podle zpráv o výkonu patronátního práva z let 1357–1386 soudíme, že ves majetkově náležela k poměrně vzdálenému hradu Kostelci nad Sázavou, dnes nazývanému Zbořený Kostelec.¹⁰⁾ V letech 1357 a 1358 byl patronem kostela v Olešce Jakub Frenclínův z Kostelce a roku 1386 Chval Rzávy z Kostelce,¹¹⁾ oba doložení jako držitelé uvedeného hradu.¹²⁾ Příslušnost ke Zbořenému Kostelci dokládají rovněž další písemné prameny, především zápisy desk dvorských, neboť hrad náležel po přechodu z královské do šlechtické držby mezi manská zboží. V letech 1360, 1413 a 1443 je Oleška přímo doložena jako součást kosteleckého panství, a to spolu se sousedním Krymlovem.¹³⁾ Roku 1453 však král Ladislav Pohrobek daroval Olešku a další vesnice Janu Zajímáči z Kunštátu, sídlícímu na sázavském klášteře;¹⁴⁾ následně byla podobně jako Zajímáčovo sázavské klášterní zboží připojena k černokosteckému panství Slavatů z Chlumu. Roku 1547 je prokazatelně zmíněna jako jeho součást, a to i s „podacím kostelním“, tj. s patronátním právem ke zdejšímu kostelu.¹⁵⁾

Důvod připojení Olešky k vzdálenému posázavskému hradu Zbořenému Kostelci nacházíme v době, kdy došlo k dezintegraci královského zboží na Černokostecku. Již za vlády krále Jana Lucemburského kolem roku 1325 měl být předán královský hrad v Kostelci nad Černými lesy s velkým dílem panství Ješkovi z Náchoda. Následně roku 1358 Ješek z Náchoda souhlasil s převodem Kostelce nad Černými lesy do manské držby a přijal jej od krále jako léno.¹⁶⁾ V nejbližším okolí Olešky se tato transakce týkala vesnic Brníku a Svatbína (Svrabova) a zřejmě i části Nučic, které i nadále tvořily příslušenství hradu Kostelce nad Černými lesy.¹⁷⁾ Další části Černokostecka měly odlišný osud. Zatímco například tvrze v Hošti, Chrástě a Lažanech s vesnicemi v západní části Černokostecka nebo Dobré Pole nedaleko Olešky zůstaly samostatnými manskými statky,¹⁸⁾ několik vesnic v těsném sousedství Olešky věnoval markrabě Karel se souhlasem krále Jana roku 1339 kapitule Věch svatých na Pražském hradě. Konkrétně šlo o vsi Prusice, Komorce a Výžerky v Černém lese.¹⁹⁾ Obdobně – v blíže neznámé době v průběhu rozpadu královské domény – došlo k vynětí Olešky a Krymlova z původního černokosteckého zboží a k jejich připojení k hradu Kostelci nad Sázavou, který zůstal jedním z nemnoha královských hradů v širším okolí, a to přesto, že se v té době patrně nacházel v zástavním držení Oldřicha z Valdeka.²⁰⁾

Uvedený stručný přehled dějin Olešky a jejího okolí ve středověku dokládá, že také tato ves a lokality v jejím bezprostředním okolí původně náležely ke královskému majetku v kolonizační oblasti na Černokostecku. Tomu odpovídá i mírně nadprůměrný architektonický detail kostela Věch svatých, respektive kvalita jeho zpracování a snad i užití v té době již módního polygonálního závěru presbyteria.

Identifikovaný zajímavý portál²¹⁾ (obr. 1, 2, 3) směřuje do sakristie od západu. Tuto skutečnost lze snadno odůvodnit. Dnes vede do velmi stísněného prostoru schodišťového přístavku při sakristii. Z portálu byl původně patrný pouze vrchol archivolty. Portál je nyní osazen (obr. 2, 3) v portálové nise, překlenuté segmentem, jejíž špalety se rozevírají k východu do interiéru sakristie. Profilace portálu je jedno-

Obr. 4: Komparační tabulka profilací raně gotických portálů z poslední třetiny 13. století. 1 – Oleška, kostel Všem svatých. Řez profilací nalezeného západního portálu v sakristii, 2 – Velká Blanice (okres Strakonice), kostel sv. Jiljí. Profilace nároží jižního portálu (zaměřil M. Kovář v letech 2016, 2020; překreslil M. Semerád).

duchá, ale velmi poškozená. Z původního stavu se zachovala levá trnož a nepoškozený záklenek. Pravoúhlé ostění prostého lomného portálu bylo na nároží oživeno subtilním vejčitým prutem, který zabíhal do sešikmené trnožní plošky. Po vnitřní straně levé stojky ostění bylo tupé zakončení profilace řešeno odlišně. Vnější hrana zakončení profilace je okosena a pásek, který takto vznikl, v protisměrném pohybu stoupá opět vzhůru (obr. 3). Pravá trnož portálu je velmi poškozená. Ale i ze zachovaného fragmentu výběhu profilace na vnější hraně je možné pozorovat, že profilace zde není zcela shodně zpracována jako na protější straně ostění portálu (vypuštění okosení hrany v místě zakončení profilace výžlabku) a je zde zakončena opět v šikmé plošce.

Je pravděpodobné, že se portál nenachází ve své původní pozici. Odpovídá tomu jak charakter zdiva, ve kterém je osazen a jež se zcela liší od zdiva přilehlé gotické lodi, tak jeho fragmenty, které byly využity jako prvky v patkách stojek. Zdivo, v němž je portál nyní osazen – pokud lze soudit – je smíšeného charakteru. Sestává z lomového kamene a cihel tl. 60 mm. Pod levou patou portálu je zřetelná kapsa s reliktem ztrouchnivělého dřeva a cihla tl. 60 mm. Po pravé straně je zřetelný opracovaný opukový blok, vytvořený zkrácením původního gotického detailu, na který je stojka nyní založena. Pod pravou stojkou se nachází dlaždice tl. 35 mm a opět cihla tl. 60 mm. Rub pravého i levého klenáku archivoltu portálu je zřetelně přitesán a k takto upravenému rubu byla dozděno zdivo z cihel spojovaných obdobnou maltou, která byla použita ve zdivu při levé stojce. Nad pravou archivoltou portálu je zřetelná plenta. Rovněž pravá stojka je dílem založena na upraveném fragmentu gotického článku. Zdivo po pravé (vý-

chodní) straně stojky portálu je ve své viditelné soklové části přizděno k čistě lomovému zdivu starší gotické lodi. Dokonce je zde možné pozorovat zavázání zdiva západní stěny sakristie do lodi (kapsa). V rubu pravé stojky portálu jsou zřetelné její úpravy přitesáním, pro dotažení zdíci malty. Mezi stojkami je nyní osazen práh z červeného pískovce. Vlastní prut portálu vykazuje značnou abrazi, díky níž nabyl ve své svislé partii na levé straně podobu téměř zaostřeného dvoubokého prutu. Na povrchu zachovalých částí portálu, především v záklenku, je možné pozorovat zbytky nátěru červenou barvou, na kterou navázal nátěr bílý. Odlišné nátěry se zachovaly na pravém klenáku portálu, kde lze pozorovat ličku velmi tmavých odstínů, kterou pokrývá nátěr barvami bílou a červenou. Na pravé stojce pozorujeme následné úpravy barvou okrovou, která byla přestukována (povrchová úprava následující bezprostředně na jádrové zdivo po levé straně stojky portálu). Výše nad ní je na stojce zřetelné následné líčení bílou barvou.

Pokud byl portál součástí výbavy raně gotického kostela, pak bychom jej považovali za slohově nejpokročilejší prvek. Otázkou je, kde byl původně osazen. Nelze vyloučit loď, hypoteticky vstup do sakristie, pokud budeme považovat její obvodové zdivo za středověké.²²⁾ Nelze rovněž vyloučit, že mohl být součástí dodatečně přistavěné sakristie, nebo – v čistě teoretické rovině – dopraven z jiného místa.

Jen v krátkosti se zastavme u formy portálu. Subtilní vejčitý prut ostění, který vybíhá v podstatě z tupé trnožní plošky, má své nejstarší analogie mezi nejstaršími střechovitě naklopenými ploškami trnoží, z nichž vyrůstá profilace ostění tvořená jediným prutem. Za takové lze ve shodě se starší literaturou považovat portály patra královského paláce na hradě Bezdězu. Subtilní vejčitý prut nacházíme však i u málo známé důležité vnější profilaci jižního raně gotického portálu kostela sv. Jiljí v jihočeské Blanici snad až z doby kolem let 1270–1280, kde jeho prut je již mírně vytočen a vybíhá ze střechovitě sklopené trnožní plošky (obr. 4:2; 5).²³⁾ Jeho archivolta ve tvaru oslího

Obr. 5: Velká Blanice (okres Strakonice), kostel sv. Jiljí. Detail trnože nárožního prutu jižního portálu lodě, stav 2016.

Obr. 6: Pečice (okres Příbram), kostel sv. Vavřince. Detail zakončení profilace ostění raně gotického portálu, stav 2010.

hřbetu je oprávněně považována za výjimečnou, s připomenutím, že tento pozdně gotický tvar se uplatnil již ve druhé polovině 13. století. Uveden byl obdobný motiv u kružeb oken halového chóru cisterckého klášterního kostela v Heiligenkreuzu,²⁴⁾ který byl vysvěcen v roce 1295. Portálový prut v Blanicích má ovšem subtilní vejčitý profil, obdobně jako u jižního portálu presbytáře kostela sv. Jiljí v Nymburce z doby po roce 1285,²⁵⁾ nebo v lodi kostela sv. Mikuláše v Lounkách. Časné portály s jemným nárožním vejčitým prutem, zabíhajícími již do šikmých plošek trnože, zjišťujeme u vstupu do boční kaple kostela sv. Petra a Pavla v Horažďovicích ze sklonku 13. případně počátku 14. století.

Subtilní, ale již hruškové pruty ostění, se uplatnily i na západním portálu kostela sv. Marie Magdaleny v Osoblaze, který je datován velmi konkrétně do 70. let 13. století.²⁶⁾ Štíhlost a křehkost nárožního prutu má svoji volnou dobovou paralelu například u pozoruhodného portálku v kostele sv. Martina v Bohušově rovněž na Osoblazsku, který je zařazen na počátek poslední čtvrtiny 13. století. Štíhlý hruškový prut je opatřen módní a již hruškovou patičkou.²⁷⁾ U olešského portálu je zřetelná tendence k potlačení či schematizaci staršího dráčku, jímž starší gotické portály byly zakončeny. Retrogádní úprava okosení v levé trnoži portálu má své volnější analogie již u raně gotických portálů prostředních dvou čtvrtin 13. století,

tj. v době před a kolem poloviny 13. století. Připomenout lze alespoň jižní portálek kostela sv. Martina v Chelčicích z doby kolem let 1230–1240,²⁸⁾ nebo rovněž jižní portál – od Olešky nepřilíživě vzdáleného – kostela Nanebevzetí Panny Marie v Martinicích, jehož vnik bude třeba položit ve shodě se staršími názory do doby kolem roku 1260.²⁹⁾ Velmi těsnou analogii zde uplatněného zakončení profilace zjišťujeme například u důležitějšího soklu portálu kostela sv. Vavřince v Pečicích. Výžlabky ústupkového portálu jsou zde tupě zakončeny ploškou, která je šikmo sklopena, ovšem – tak jako v Olešce – směrem od prutu portálového ostění (obr. 6). Portál není datován v literatuře jednotně. Je někdy zařazen společně s raně gotickou výstavbou kostela k polovině 13. století,³⁰⁾ na jiném místě je datován až do doby kolem roku 1270³¹⁾ a je spojován již s poklasickým stupněm gotiky.³²⁾ Z hlediska hodnocení portálu je důležitá forma opomíjeného portálového soklu. Ten je totiž již dvakrát zalomen, jako například u kostela sv. Bartoloměje v Mochově. Není tedy důsledně řešen jako odstupněný nebo nálevkovitý a přímý, tedy ve formách, které charakterizují naše portály předklasického a klasického stupně. Srovnání nabízí úprava trnože portálu důležitějšího kostela sv. Jakuba Většího v moravských Tečovicích. Portál má vlastně dosud ústupkové ostění, ale vnitřní ústupek je založen na šikmo vedeném soklu, který se dvakrát lomí. Portál je společně se stávajícím kostelem nověji datován nepřímo do poslední čtvrtiny 13. století.³³⁾ Domácí portály se zalamovanými trnožemi ostění jsou datovány rámcově nejdříve do posledního dvacetiletí 13. století.³⁴⁾ Rovněž zaostřený klínový prut na vnější hraně ústupkového ostění nevylučuje takové datování portálu. Uplatnil se například u ostění středočeského raně gotického portálu kostela sv. Petra a Pavla ve Slavošově, který vyrůstal patrně až v době kolem let 1260–1270.³⁵⁾

Z uvedených důvodů nelze vyloučit, že portál v Olešce byl vytesán na konci 13. století, méně pravděpodobně na samém počátku následujícího věku. Pokud by byl součástí prvotní výstavby kostela,³⁶⁾ je třeba zvážit, zda kostel nevyrůstal poněkud později, než se má dosud za to.

Mgr. Miroslav Kovář, Ph.D. (kovar.miroslav@npu.cz): OSVČ a Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v hl. městě Praze, Na Peršýně 12, Praha 1

PhDr. Vojtěch Vaněk, Ph.D. (vojtech.vanek@soapraha.cz): Státní okresní archiv Kutná Hora, Benešova 257/33, Kutná Hora

POZNÁMKY

1. A. Podlaha, Posvátná místa království českého I. Vikariáty českobrodský, černokostelecký, mnichovický a prosecký. Praha 1907, s. 135–136.
2. A. Podlaha, Soupis památek historických a uměleckých v království českém XXIV. Politický okres českobrodský. Praha 1907, s. 217–218; *týž*, o. c. v pozn. 1, s. 135–136.
3. E. Poche ed., Umělecké památky Čech 2. K–O. Praha 1978, s. 528.
4. D. Líbal, Gotická architektura středních Čech. Praha 1983, s. 15; *týž*, Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001, s. 291.
5. V. Řišílink – L. Jouza – J. Valentová, Gotika na Kolínsku. Společnost a kultura v letech 1250–1530. Kolín 1998, s. 35.
6. Výběrově J. Klápště, Černokostelecko jako kolonizační oblast, Historická geografie 10, 1973, s. 123–138; *týž*, Středověké osídlení Černokostelecka, Památky archeologické 69, 1978, s. 423–475; Z. Smetánka – J. Klápště, Geodeticko-topografický průzkum zaniklých středověkých vsí na Černokostelecku, Památky archeologické 72, 1981, s. 416–458; P. Vařeka, Zaniklá středověká a raně

novověká vesnice Vojkov na Černokostelecku – nedestruktivní výzkum, in: Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni 4, Plzeň 2010, s. 147–181; O. Malina, Lidar a interpretace historického antropogenního reliéfu v zázemí dvou kostelů na Černokostelecku, in: M. Gojda – J. John a kol., Archeologie a letecké laserové skenování krajiny. Archaeology and airborne laser scanning of the landscape, Plzeň 2013, s. 159–172; J. Kypta – A. Nachtmannová – Z. Neustupný, Zaniklá středověká a raně novověká vesnice Janovice na Černokostelecku, Památky středních Čech 30, č. 2, 2016, s. 52–58; J. Klápště, Hospodaření s vodou ve středověké vsi Ve spáleném u Vyžlovky na Černokostelecku, Archeologické rozhledy 58, č. 1, 2016, s. 119–134.

7. A. Merhautová, Raně středověká architektura v Čechách. Praha 1971, s. 149; O. Malina, o. c. v pozn. 6, s. 159; M. Hauserová – J. Poláková – M. Stočes a kol., Kostel v Aldašíně, Památky středních Čech 29, č. 2, 2015, s. 1–19.
8. V. V. Tomek ed., Registra decimarum papalium čili registra desátků papežských z dieceze pražské. Praha 1873, s. 51.

9. Tamtéž, s. 50–51.
10. A. Sedláček, Hrad, zámek a tvrz království českého XV. Kouřimsko, Vltavsko a J–Z Boleslavsko. Praha 1927, s. 40–41.
11. F. Tíngl ed., Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I/1. Pragae 1867, s. 4, 65; J. Emler ed., Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim III–IV. Pragae 1879, s. 181.
12. A. Sedláček, o. c. v pozn. 10, s. 40–41.
13. B. Mendl – M. Linhartová ed., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII. Pragae 1954–1963, s. 246; Národní archiv (dále jen NA), fond Desky dvorské, inv. č. 61, f. 142, 315; A. Sedláček, o. c. v pozn. 10, s. 41–42; R. Nový, Vývoj struktury pozemkového vlastnictví na Benešovsku v předhusitské době, in: Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 20, Benešov 1979, s. 141–176, zde s. 143–144.
14. A. Sedláček, o. c. v pozn. 10, s. 42; A. Profous, Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původ, význam a změny III. Praha 1951, s. 266.
15. NA, fond Desky zemské větší, inv. č. 8, f. F 20–21.
16. A. Sedláček, o. c. v pozn. 10, s. 8.
17. B. Mendl – M. Linhartová – E. Mendlová ed., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VI. Pragae 1928 až 1979, s. 481; J. Klápště, 1978, o. c. v pozn. 6, s. 428.
18. A. Sedláček, o. c. v pozn. 10, s. 22–24; J. Klápště, 1978, o. c. v pozn. 6, s. 428–429.
19. J. Emler ed., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. Pragae 1892, s. 858–859.
20. A. Sedláček, o. c. v pozn. 10, s. 40; R. Nový, o. c. v pozn. 13, s. 143–144.
21. Možnosti fotografické dokumentace jsou omezeny vestavěným schodištěm.
22. Nejstarší známý popis kostela v Olešce ve vizitační zprávě z roku 1671 uvádí, že při kostele byla klenutá sakristie, která byla umístěna pod věží zakončenou dřevěným patrem. Jediný vchod do sakristie vedl z kostela, tedy zřetelně z presbytáře. Srov. NA, fond Archiv pražského arcibiskupství I, sign. B 41/3, sl. 81b, fol. 12.
23. Např. E. Poche ed., Umělecké památky Čech I. A–J. Praha 1977, s. 81.
24. E. Bachmann, Sudetenländische Kunsträume im 13. Jahrhundert. Ein Beitrag zur kunstgeschichtlichen Volksforschung im deutschen Südosten. Brunn – Leipzig 1941, s. 70.
25. D. Prix, Jižní portál presbytáře chrámu sv. Ducha v Hradci Králové, in: I. Hlobil – M. Dospěl ed., Uprostřed Koruny české. Prostějov 2020, s. 100.
26. D. Prix, Kostel sv. Marie Magdaleny v Osoblaze do konce středověku, Umění 38, 1990, s. 254–265, zde s. 259 a obr. 18 na s. 263.
27. Zejm. D. Prix – M. Zezula, Středověké osídlení Bohušova (okres Bruntál) a počátky kostela sv. Martina, Archaeologia historica 28, 2003, s. 433–460, zde s. 450–451.
28. J. Kuthan, Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny třináctého století. České Budějovice 1972, s. 175.
29. Nejnověji P. Kroupa, Rostlinný dekor na českých stavbách 13. století. Praha 2019, s. 215.
30. D. Líbal, 2001, o. c. v pozn. 4, s. 317.
31. V. Mencl, Vývoj středověkého portálu v českých zemích, Zprávy památkové péče 20, 1960, s. 8–26, 112–153, zde s. 24.
32. V. Mencl, Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách, Zprávy památkové péče 18, 1958, s. 133–146, zde s. 144.
33. J. Kohoutek – Z. Vácha – R. Vřla, Nové poznatky o gotické architektuře jihovýchodní Moravy, Archaeologia historica 27, 2002, s. 425–444, zde s. 433, 436 a obr. 16 na s. 435.
34. Srov. již V. Mencl, o. c. v pozn. 31, s. 122.
35. K. Kibic ml. – V. Vaněk, Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku. Praha 2012, s. 187–194.
36. Jen na okraj se zastavíme u tvarosloví kostela, které je nadmíru zajímavé. Původní detaily reprezentují především prvky v chóru. Polygonálně zakončené presbytáře se výjimečně prosazovaly u vesnických farních kostelů v době před polovinou 13. století a v období vlády krále Přemysla Otakara II. (Vilanec). Vlastní klenba presbytáře v Olešce má dosud stoupající charakter, tak jak je obvyklé u raně gotických kleneb. Pokud pomineme hmotná pětiboká klenební žebra presbytáře, která jsou u nás obecná v prostředních dvou čtvrtích 13. století, tak si okrajovou zmínku zaslouží jehlančové konzolky přibližně lichoběžného tvaru, které jsou na svých okrajích okoseny. V domácím nám známém materiálu pro ně nacházíme několik vzdálených paralel (např. Svojišice, Strunkovice), které však neumožňují validní srovnání. Z regionálních staveb si zaslouží zmínku severovýchodní konzola z doby kolem roku 1270 v presbytáři kostela sv. Václava v Chotusicích (Kibic 2010, s. 73, 75), která je vzdálenější obdobou konzol v Olešce. Kostel je datován do třetí čtvrtiny 13. století. Asi nejbližší paralelu nacházíme u méně známého raně gotického presbytáře kostela sv. Vojtěcha v jihočeském Lštění, který byl později přeměněn na sakristii nového barokního kostela z let 1739–1741 (Mareš – Sedláček 1913, s. 127 a obr. 135 na s. 128). Zde pětiboká žebra klenby rovněž dopadají na trapézovitě vyhlížející konzolky, které mají na svých hranách zářez. Raně gotický presbytář je datován do 2. poloviny 13. století. Klenební žebra jsou nad konzolkami zakončena náběžními štítky, v nichž je okosení žebíř zakončeno trojúhelními ploškami. S podobně utvářeným zakončením pětibokých žebířů se setkáváme již v presbytáři kostela ve Svojišicích z doby kolem let 1240–1260, v kostele sv. Václava v Chotusicích, který je datován do třetí čtvrtiny 13. století, nebo v chóru kostelíka sv. Ducha v Novém Městě nad Metují – Krčíně, jehož vznik je nověji posunut až do sklonku 13. století (Prix 2019, s. 35). Volnější srovnání umožňuje také výběh žebířů v kostele sv. Bartoloměje v nedaleké Třeboví, který jsme dříve datovali do třetí čtvrtiny 13. století, či až 80. let 13. století (Kovář – Vaněk – Hlaváčková – Macek 2010, s. 118). Okos žebíř je zde zakončen také trojúhelníkovou ploškou. Sluší se připomenout (a prozatím nelze vyloučit, že tak tomu bylo i v Olešce), že zaniklá sakristie tohoto kostela byla připojena až ve 14. století, jak dokládá nově objevený sedlový portálek v chóru stávající stavby. Nově lze také doplnit, že tamější vyžlabené jehlančové konzoly mají těsnou analogii u konzol raně gotického presbytáře kostela sv. Vavřince v moravském Bohdalově (např. Líbal 2001, s. 27), který je datován již do doby kolem poloviny 13. století, ale nelze vyloučit jeho výstavbu i kolem roku 1260. Lze doplnit, že pětibokými žebíři srovnatelné formy jako v chóru kostelíka v Olešce bylo zaklenuto i druhé patro paláce výstavního hradu v nedalekých Říčanech. Palác vyrůstal podle starších názorů někdy kolem let 1260–1270 (Menclová 1976, s. 166–167). Nověji bylo jihozápadní křídlo hradu spolu s hradem datováno na přelom třetí a poslední čtvrti 13. století. Bylo však dodatečně přistavěno k obvodové hradbě a jihovýchodnímu křídlu (Durdík – Kašpar 2002, s. 80, 84). Není bez zajímavosti, že předpokládaný fundátor hradu, Ondřej z Všechem, zastával vysoké postavení u dvora Přemysla Otakara II. Presbytář kostela v Olešce je oddělen od lodi již lomeným, ale stále ještě neprofilovaným vítězným obloukem, který přežívá ve vesnickém prostředí dosti dlouho. V patě vítězného oblouku je nasazena zkosená římsa, která je probrána výžlabkem přecházejícím v obloun. Zcela shodnou formu profilace římsy nacházíme například v patě lomené archivoly pasu předsíně průjezdu brněnského hradu Špilberku. Ta již byla dříve datována, společně s tehdy zjištěnými zbytky hradu, do 70. let 13. století (Mencl 1964, s. 103, 107).

PRAMENY A LITERATURA

- Bachmann, E. 1941: Sudetenländische Kunsträume im 13. Jahrhundert. Ein Beitrag zur kunstgeschichtlichen Volksforschung im deutschen Südosten. Brunn – Leipzig.
- Durdík, T. – Kašpar, V. 2002: Ke stavební podobě a vývoji hradu v Říčanech, Archaeologia historica 27, s. 79–89.
- Emler, J. ed. 1879: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim III–IV. Pragae.
- Emler, J. ed. 1892: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. Pragae: Sumpibus regiae scientiarum societatis Bohemiae.

- Hauserová, M. – Poláková, J. – Stočes, M. a kol. 2015: Kostel v Aldašíně, Památky středních Čech 29, č. 2, s. 1–19.
- Kibic, K. ml. 2010: Středověká venkovská sakrální architektura na Čáslavsku. Praha.
- Kibic, K. ml. – Vaněk, V. 2012: Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku. Praha.
- Klápště, J. 1973: Černokostecko jako kolonizační oblast, Historická geografie 10, s. 123–138.
- Klápště, J. 1978: Středověké osídlení Černokostecka, Památky archeologické 69, s. 423–475.

- Klápště, J. 1981:* Geodeticko-topografický průzkum zaniklých středověkých vsí na Černokostecku, *Památky archeologické* 72, s. 416–458.
- Klápště, J. 2016:* Hospodaření s vodou ve středověké vsi Ve spáleném u Vyžlovky na Černokostecku, *Archeologické rozhledy* 68, č. 1, s. 119–134.
- Kohoutek, J. – Vácha, Z. – Vrla, R. 2002:* Nové poznatky o gotické architektuře jihovýchodní Moravy, *Archaeologica historica* 27, s. 425–444.
- Kovář, M. – Vaněk, V. – Hlaváčková, H. – Macek, P. 2010:* Kostel sv. Bartoloměje v Třeboví ve středověku, *Průzkumy památek* XVII, č. 1, s. 107–120.
- Kroupa, P. 2019:* Rostlinný dekor na českých stavbách 13. století. Praha.
- Kuthan, J. 1972:* Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny třináctého století. České Budějovice.
- Kypta, J. – Nachtmannová, A. – Neustupný, Z. 2016:* Zaniklá středověká a raně novověká vesnice Janovice na Černokostecku, *Památky středních Čech* 30, č. 2, s. 52–58.
- Libal, D. 1983:* Gotická architektura středních Čech. Praha.
- Libal, D. 2001:* Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha.
- Malina, O. 2013:* Lidar a interpretace historického antropogenního reliéfu v zázemí dvou kostelů na Černokostecku, in: M. Gojda – J. John a kol., *Archeologie a letecké laserové skenování krajiny. Archaeology and airborne laser scanning of the landscape*. Plzeň, s. 159–172.
- Mareš, F. – Sedláček, J. 1913:* Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Prachatickém. Praha.
- Mencl, V. 1958:* Počátky středověké architektury v jihozápadních Čechách, *Zprávy památkové péče* 18, s. 133–146.
- Mencl, V. 1960:* Vývoj středověkého portálu v českých zemích, *Zprávy památkové péče* 20, s. 8–26, 112–153.
- Mencl, V. 1964:* Hrad Špilberk a jeho stavební typ, *Památková péče* 24, s. 102–114.
- Menclová, D. 1976:* České hrady 1. Praha.
- Mendl, B. – Linhartová, M. edd. 1954–1963:* Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII. Pragae.
- Mendl, B. – Linhartová, M. – Mendlová, E. edd. 1928–1979:* Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VI. Pragae.
- Merhautová, A. 1971:* Raně středověká architektura v Čechách. Praha: Academia.
- NA, fond Archiv pražského arcibiskupství I, sign. B 41/3, sl. 81b, fol. 12.
- NA, fond Desky dvorské, inv. č. 61, f. 142, 315.
- NA, fond Desky zemské větší, inv. č. 8, f. F 20-21.
- Nový, R. 1979:* Vývoj struktury pozemkového vlastnictví na Benešovsku v předhusitské době, in: *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 20, Benešov, s. 141–176.
- Podlaha, A. 1907:* Posvátná místa království českého I. Vikariáty českobrodský, černokostelecký, mnichovický a prosecký. Praha.
- Podlaha, A. 1907:* Soupis památek historických a uměleckých v království českém XXIV. Politický okres českobrodský. Praha.
- Poche, E. ed. 1977:* Umělecké památky Čech 1. A–J. Praha.
- Poche, E. ed. 1978:* Umělecké památky Čech 2. K–O. Praha.
- Prix, D. 1990:* Kostel sv. Marie Magdaleny v Osoblaze do konce středověku, *Umění* 38, s. 254–265.
- Prix, D. 2019:* Středověký kostel sv. Erasma v Rohozné u Poličky, *Průzkumy památek* XXVI, č. 1, s. 25–58.
- Prix, D. 2020:* Jižní portál presbytáře chrámu sv. Ducha v Hradci Králové, in: I. Hlobil – M. Dospěl edd., *Uprostřed Koruny české. Prostějov*, s. 93–112.
- Prix, D. – Zezula, M. 2003:* Středověké osídlení Bohušova (okres Bruntál) a počátky kostela sv. Martina, *Archaeologia historica* 28, s. 433–460.
- Profous, A. 1951:* Místní jména v Čechách: Jejich vznik, původ, význam a změny III. Praha: Česká akademie věd a umění.
- Rišlink, V. – Jouza, L. – Valentová, J. 1998:* Gotika na Kolínsku. Společnost a kultura v letech 1250–1530. Kolín.
- Sedláček, A. 1927:* Hradý, zámky a tvrze království českého XV. Kouřimsko, Vltavsko a J–Z Boleslavsko. Praha.
- Tingl, F. ed. 1867:* Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I/1. Pragae.
- Tomek, V. V. ed. 1873:* Registra decimarum papalium čili registra desátků papežských z dieceze pražské. Praha.
- Vařeka, P. 2010:* Zaniklá středověká a raně novověká vesnice Vojkov na Černokostecku – nedestruktivní výzkum, in: *Acta Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni* 4, Plzeň, s. 147–181.

Die Nachricht über dem Fund des frühgotischen Portals in der Allerheiligenkirche in Oleška/Woleschka

Die Nachricht beschäftigt sich mit dem Fund des unbekannten Portals, sekundär in der Sakristei der Allerheiligenkirche in Oleška (Bez. Kolin) hingesetzt. Die bündige Übersicht der Geschichte von Oleška und ihrer Umgebung im Mittelalter belegt, dass dieses Dorf und Lokalitäten in ihrer Umgebung ursprünglich zu dem königlichen Besitz in dem Kolonisation-Gebiet in dem Wald-Kostelec nad Černými Lesy/Schwarzkostelez gehörten. Die Kirche in Oleška ist so zweifellos eine weitere Quelle zur Erkenntnis der mittelalterlichen Besiedlung im Gebiet Černý Kostelec. Zum erstmal ist sie mit schriftlichen Quellen zum Jahre 1352 belegt, als sie als ein Pfarrheiligtum diente. Obwohl Oleška in dieser Zeit das Eigentum der entfernten königlichen Burg in Kostelec nad Sázavou bildete, kann man aus dem Kontext der güterrechtlichen Entwicklung der umliegenden Lokalitäten folgern, dass auch dieses Dorf ursprünglich zu der Herrschaft der königlichen Burg in Kostelec nad Černými Lesy gehörte, die im 13. Jahrhundert kolonisiert wurde.

Das gefundene Portal wurde wohl sekundär in der westlichen Mauer der Sakristei platziert und man kann nicht ausschalten, dass es ursprünglich in dem Kirchenschiff, beziehungsweise in der Stelle des bestehenden Renaissanceportals vom Presbyterium in die Sakristei platziert wurde. Bei dem gleichzeitigen Zustand der Kenntnisse kann man aber auch seinen Import nicht ausschalten. Das Portal hat einen Spitzbogen mit der subtilen eirunden Eckrute, die in der Basis nicht mehr zum Beispiel mit dem frühgotischen Eckblatt beendet ist, sondern aus der schiefen Stegfläche wächst. Die Subtilität der Portalarute und der Charakter seines Stegs hinweisen darauf, dass es formal möglich ist, dass man das Portal für das jüngste Detail des ursprünglichen mittelalterlichen Kirchenbaus halten kann, soweit damit über-

haupt zusammenhängt. Dem würde ein flüchtiger Vergleich mit den übrigen Details des erhaltenen Presbyteriums (Rippen mit Kämpferschilden, Gesims des Siegesbogens), die noch einen gotischen Charakter haben und formal immer noch zu dem dritten Viertel des 13. Jahrhunderts verweisen.

Abb. 1: Oleška/Woleschka (Bez. Kolin), Allerheiligenkirche. Grundriss der Kirche mit der Bezeichnung der Lage des Portals (nach V. Rišlink – L. Jouza – J. Valentová, wie Anm. 5, S. 35; ausgestattet von M. Kovář).

Abb. 2: Oleška, Allerheiligenkirche. Gesamtansicht des Portals von Westen (alle Aufnahmen M. Kovář).

Abb. 3: Oleška, Allerheiligenkirche. Detail des linken Stegs des Portals.

Abb. 4: Komparationstafelchen der Profilierung der frühgotischen Portale aus dem letzten Drittel des 13. Jahrhunderts. 1 – Oleška, Allerheiligenkirche. Schnitt durch die Profilierung des gefundenen westlichen Portals in der Sakristei, 2 – Velká Blаницe (Bez. Strakonice/Strakonitz), Ägidiuskirche. Profilierung der Ecke des südlichen Portals (vermessen von M. Kovář in den Jahren 2016, 2020; umgezeichnet von M. Semerád).

Abb. 5: Velká Blаницe, Ägidiuskirche. Detail des Stegs der Eckrute des südlichen Portals des Schiffes, Zustand 2016.

Abb. 6: Pečice (Bez. Příbram/Pibrans), Laurentiuskirche. Detail des Abschlusses der Profilierung des Gewändes des frühgotischen Portals, Zustand 2010.

(Übersetzung J. Kroupová)